

KUTUBXONALARDA YANGI AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Mo'minova Gulnora

G'ijduvon tuman 68-maktab kutubxonachisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy kutubxona-axborot muassasalarida yangi axborot texnologiyalarining joriy etilishi, ularning kutubxona faoliyatiga ta'siri va foydalanuvchilarga xizmat ko'rsatish sifatini oshirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Elektron kataloglar, raqamli kutubxonalar, RFID texnologiyasi, mobil ilovalar va sun'iy intellekt asosidagi tizimlarning kutubxona ishiga tatbiq etilishi masalalari yoritilgan. Shuningdek, O'zbekistonda kutubxonalarni raqamlashtirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: kutubxona, axborot texnologiyalari, raqamlashtirish, elektron katalog, RFID, raqamli kutubxona, sun'iy intellekt, axborot resurslari.

Kirish

XXI asr — axborot texnologiyalari asri bo'lib, jamiyat hayotining barcha sohalarida raqamli o'zgarishlar kuzatilmoqda. Ushbu jarayon kutubxona-axborot faoliyatini ham chetlab o'tmadi. An'anaviy kutubxonalar bosma manbalarni saqlash va ularga xizmat ko'rsatish maskani bo'lgan bo'lsa, hozirgi kunda kutubxonalar zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida faoliyat yurituvchi ko'p funktsiyali axborot markazlariga aylanib bormoqda. Yangi axborot texnologiyalarining kutubxona ishiga tatbiq etilishi nafaqat fondlarni saqlash va qayta ishlash jarayonlarini yengillashtiradi, balki foydalanuvchilarga masofadan turib axborot resurslaridan foydalanish imkoniyatini ham yaratadi.

Asosiy qism

1. Elektron kataloglar va avtomatlashtirilgan tizimlar.

Zamonaviy kutubxonalarning asosiy vositalaridan biri — bu elektron kataloglar bo'lib, ular an'anaviy karta kataloglarini almashtirib, kitobxonlarga kerakli manbani tezkor qidirish imkonini beradi²³. Avtomatlashtirilgan kutubxona axborot tizimlari (AKAT) yordamida fondni hisobga olish, komplektlashtirish, o'quvchilarni ro'yxatga olish va statistik hisobotlar yuritish jarayonlari ancha soddalashadi.

2. Raqamli kutubxonalar.

Raqamli kutubxonalar — matn, tasvir, audio va video formatdagi hujjatlarni elektron shaklda saqlovchi va ularga masofaviy kirish imkonini beruvchi tizimlardir. Xalqaro kutubxona assotsiatsiyalari raqamli kutubxonalarni axborotga teng kirish

²³Каримов И.А. Ахборот технологиялари ва кутубхонашunoslik. — Тошкент: Фан, 2018. — Б. 45.

huquqini ta'minlovchi muhim vosita sifatida baholaydi²⁴. Bunday tizimlar orqali foydalanuvchi dunyoning istalgan nuqtasidan, istalgan vaqtda kerakli adabiyotga murojaat qilishi mumkin.

3. RFID texnologiyasi.

RFID (Radio Frequency Identification) texnologiyasi kutubxona fondini boshqarishda muhim o'rin tutadi. Har bir kitobga o'rnatilgan radiochastota yorlig'i yordamida kitoblarni avtomatik ravishda berish, qaytarib olish va inventarizatsiya qilish jarayonlari sezilarli darajada tezlashadi²⁵. Bundan tashqari, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish terminallari orqali kitobxonlar navbatsiz, mustaqil ravishda kitob olishlari mumkin.

4. Mobil ilovalar va masofaviy xizmatlar.

Zamonaviy kutubxonalar mobil ilovalar orqali foydalanuvchilarga kitob rezervatsiyasi, elektron kitoblarni yuklab olish, kutubxona faoliyati bo'yicha bildirishnomalar olish kabi qulayliklarni taqdim etmoqda. Bu, ayniqsa, yoshlar orasida kutubxonaga bo'lgan qiziqishni oshirishga xizmat qiladi.

5. Sun'iy intellekt va ma'lumotlarni tahlil qilish tizimlari.

So'nggi yillarda sun'iy intellekt texnologiyalari kutubxona sohasiga ham kirib kelmoqda. Chatbotlar orqali foydalanuvchi savollariga avtomatik javob berish, o'quvchilarning qiziqishlariga mos adabiyotlarni tavsiya etuvchi tizimlar, shuningdek, katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish orqali kutubxona xizmatlarini takomillashtirish imkoniyatlari yaratilmoqda.

6. O'zbekistonda kutubxonalarni raqamlashtirish tajribasi.

O'zbekiston Respublikasida kutubxona-axborot muassasalari faoliyatini takomillashtirish maqsadida bir qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilingan, ular kutubxonalarni zamonaviy axborot texnologiyalari bilan jihozlash va elektron resurslar bazasini kengaytirishni nazarda tutadi²⁶. Respublika kutubxonalarida elektron kataloglarni yaratish, milliy elektron kutubxona tarmog'ini shakllantirish va kadrlarni qayta tayyorlash bo'yicha izchil ishlar olib borilmoqda.

Shu bilan birga, kutubxona xodimlarining raqamli savodxonligini oshirish, texnik infratuzilmani yangilash va moliyaviy resurslarni jalb qilish borasida hali ham bir qator muammolar mavjudligini ta'kidlash lozim²⁷. Bu muammolarni bartaraf etish uchun davlat va nodavlat tashkilotlar o'rtasidagi hamkorlikni kengaytirish, xalqaro tajribani o'rganish va milliy sharoitga moslashtirish zarur.

²⁴IFLA (International Federation of Library Associations). Digital libraries: policy and practice, 2022. – P. 12.

²⁵Rasulov T.M. Kutubxona-axborot faoliyatida raqamli texnologiyalar. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021. – B. 78.

²⁶O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kutubxona-axborot muassasalari faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori, 2020-yil.

²⁷Gordon R.S. The Accidental Library Manager. – Medford: Information Today Inc., 2019. – P. 134.

7. Yangi texnologiyalarni joriy etishdagi muammo va istiqbollar.

Kutubxonalarga yangi axborot texnologiyalarini joriy etish jarayonida bir qator ob'ektiv va sub'ektiv muammolar yuzaga kelmoqda. Birinchidan, ko'plab hududiy kutubxonalarda zamonaviy texnika va dasturiy ta'minotni sotib olish uchun mablag' yetishmasligi kuzatiladi. Ikkinchidan, kutubxona xodimlarining aksariyati yangi tizimlardan foydalanish bo'yicha yetarli malakaga ega emas, bu esa qo'shimcha o'qitish kurslari va malaka oshirish dasturlarini tashkil etishni taqozo etadi.

Uchinchidan, mualliflik huquqi va elektron resurslardan foydalanish tartib-qoidalari to'liq takomillashtirilmagan, bu esa raqamli kutubxonalarning kengayishiga to'sqinlik qilmoqda. Shu bilan birga, kichik hududiy va qishloq kutubxonalarida internet infratuzilmasining sustligi ham muhim omillardan biridir.

Istiqbolda ushbu muammolarni bartaraf etish uchun davlat byudjetidan ajratiladigan mablag'larni oshirish, xususiy sektor va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni rivojlantirish, shuningdek, "Elektron hukumat" tizimi doirasida kutubxonalarni yagona axborot makoniga integratsiya qilish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Bundan tashqari, yosh mutaxassislarni IT sohasi bo'yicha maxsus tayyorlash, kutubxonashunoslik ta'limi dasturlariga zamonaviy modullarni kiritish ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, yangi axborot texnologiyalarining kutubxona faoliyatiga tatbiq etilishi zamon talabi bo'lib, u kutubxona xizmatlari sifatini tubdan yaxshilash, foydalanuvchilarga qulay va tezkor xizmat ko'rsatish, shuningdek, milliy madaniy-ma'naviy merosni saqlash va kelajak avlodlarga yetkazishning samarali vositasidir.

Kelajakda kutubxonalarda sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (Big Data) va bulutli texnologiyalardan yanada keng foydalanish, shuningdek, kutubxona xodimlarining malakasini muntazam oshirib borish orqali ushbu sohani jahon andozalari darajasiga yetkazish mumkin bo'ladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Каримов И.А. Ахборот технологиялари ва кутубхонашunoslik. – Тошкент: Фан, 2018. – 212 б.
2. Rasulov T.M. Kutubxona-axborot faoliyatida raqamli texnologiyalar. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021. – 184 b.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kutubxona-axborot muassasalari faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. – Toshkent, 2020.
4. IFLA. Digital libraries: policy and practice. – The Hague: IFLA Publications, 2022. – 96 p.

5. Gordon R.S. The Accidental Library Manager. – Medford: Information Today Inc., 2019. – 256 p.
6. Xolmatov B.N. Kutubxonashunoslik asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2020. – 264 b.
7. Nazarov Sh.A. Axborot-kutubxona xizmatini raqamlashtirish muammolari // Kutubxonashunoslik va bibliografiya jurnali. – 2023. – №2. – B. 34-41.

